

УДК 336.27:631.11

СУЧАСНІ ФОРМИ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.В. Кириллова, здобувач*

Одеський державний аграрний університет

Ключові слова: банківські кредити, державна фінансова підтримка, форми кредитування, фінансовий лізинг, факторинг, форвард, ф'ючерс, опціон, іпотека.

Анотація. Розглянуто традиційні та нетрадиційні джерела фінансового забезпечення виробничого процесу сільськогосподарських товаровиробників.

Вступ. За останні роки масштаби кредитування сільського господарства зросли, однак досі існує значна потреба у збільшенні обсягів залучення кредитних коштів. Досвід зарубіжних та пострадянських країн засвідчує, що стандартні схеми кредитування сільгосппідприємств комерційними банками можуть співіснувати з формами кредитування, які на сьогодні в Україні вважаються новими або нетрадиційними. До групи потенційних кредиторів аграрного сектору належать не лише банки, важливо розширювати взаємовідносини з кредитними спілками, кооперативними банками, лізинговими, інвестиційними компаніями, ломбардами, підприємствами з постачання матеріально-технічних ресурсів, переробними підприємствами, які можуть надавати фінансові послуги сільськогосподарським підприємствам, малим і середнім підприємствам та господарствам населення у сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми кредитування сільськогосподарських підприємств і створення підґрунтя для розвитку аграрної сфери знаходяться в полі зору великого кола вчених-економістів, а саме: Дем'яненко М.Я., Алексійчука В.М., Гудзя О.Є., Литвиненко А.І., Сомик А.В., Гайдучького П.І. та ін. Проте реалізація одержаних наукових здобутків потребує додаткових досліджень з метою розробки альтернативних шляхів вирішення зазначеної проблеми.

Метою статті є вивчення традиційних та нетрадиційних джерел фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств в умовах ринкових відносин.

Результати досліджень. Для функціонування і розвитку сільськогосподарського підприємства суттєве значення мають джерела фінансування діяльності. Але наявні джерела фінансування не забезпечують в достатній мірі потреби цих підприємств. Так, по-перше, їх власні фінансові ресурси є обмеженими, оскільки основні засоби характеризуються високим рівнем спрацьованості, а переважна частина підприємств – низькорентабельні або збиткові. По-друге, користуватися кредитами може також не кожне підприємство з тієї причини, що при перевищенні рівнем відсоткової ставки (навіть з урахуванням дії пільгового механізму кредитування виробників-аграріїв) рівня рентабельності господарюючого суб'єкта виникає ситуація значних фінансових втрат при споживанні дорогих позичених коштів, що призводить до пониження раніше досягнутого рівня рентабельності або появи збитку.

Комерційні банки надають сільськогосподарським підприємствам в основному короткострокові кредити, які використовуються для поточного операційного забезпечення господарської діяльності. Недостатня доступність короткотермінових кредитів протягом усього виробничого циклу, особливо позик, які надаються без забезпечення або позик на придбання оборотних засобів, перешкоджає належному ресурсному забезпеченню багатьох товаровиробників, що є причиною низької врожайності культур в сільськогосподарських підприємствах, невисокого рівня їх доходів, низької якості продукції. Процентні ставки комерційних банків усе ще залишаються для сільськогосподарських підприємств надто високими (рис. 1).

* Науковий керівник – М.Я. Дем'яненко, доктор економічних наук, професор, академік УААН

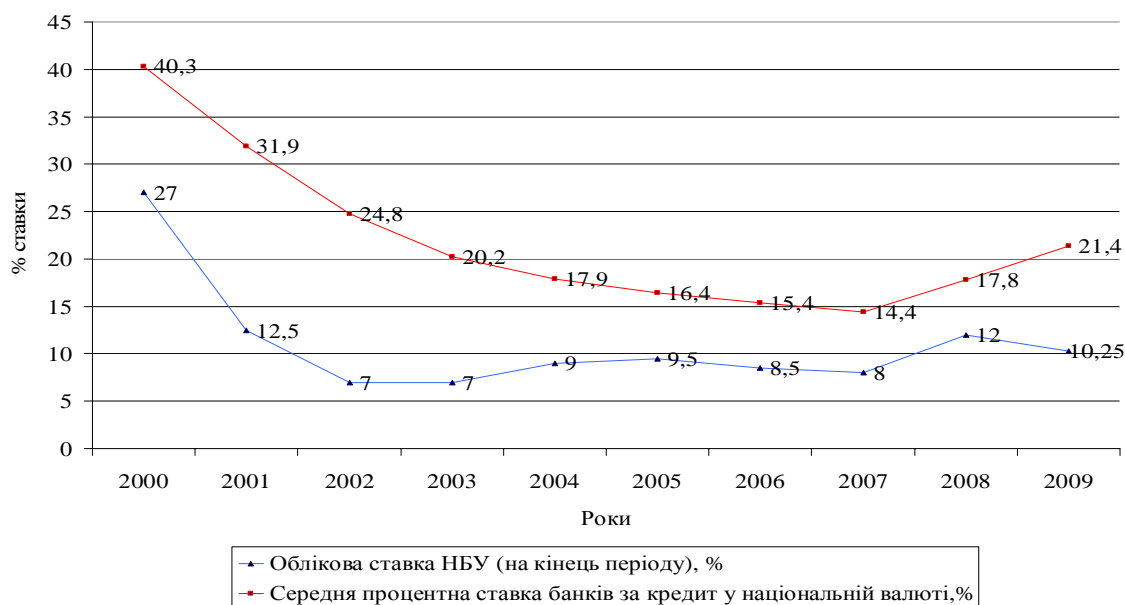

Рис. 1 Динаміка середньої процентної ставки банків за користування кредитом [1]

Процентна ставка за кредитами, виданими сільськогосподарським підприємствам у гривнях 2008 року, в середньому складала 17,8 %, у 2009 року натомість підвищилась і склала 21,4 %. В ряді регіонів банки взагалі відмовлялись у наданні кредитів навіть тим сільгосппідприємствам, які мали протягом 7-10 років позитивну кредитну історію.

Станом на 17.04.2009 року підприємствами агропромислового комплексу було залучено кредитів близько 1,2 млрд. грн., що склало лише 32 % до потреби для проведення весняно-польових робіт (5 млрд. грн.). Процентні ставки, під які підприємства залучали кредити, досягали рівня від 16,5 до 39 % річних. Із 4,3 млрд. грн. кредитів, які потребували пролонгації до 1 червня 2009 року, станом на 17.04.2009 пролонговано кредитів на суму 2,7 млрд. грн., що склало 63 % [2].

Низька прибутковість сільськогосподарських підприємств зумовила необхідність державного регулювання та державної фінансової підтримки аграріїв. У сфері кредитування – це є фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів комерційних банків, що дозволило активізувати надходження коштів в аграрний сектор. Одним із головних напрямків такої підтримки, починаючи з 2000 р., є фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення банківських кредитів, суть якого полягає у наданні часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами за рахунок коштів Державного бюджету України.

Позитивним результатом запровадження часткової компенсації процентних ставок стало збільшення обсягів кредитів, наданих сільському господарству, порівняно з 2000 р. (табл. 1). Загальний обсяг позик, наданих сільськогосподарським підприємствам склав у 2009 р. 5,8 млрд. грн. Із загального обсягу на пільгових умовах залучено майже 2,6 млрд. грн. Порівняно з 2008 р. обсяг залучених кредитів зменшився майже на 11 млрд. грн., що склало 65 %, в т.ч. пільгових – майже 9 млрд. грн. або 77 %. Процентні ставки за кредитами банків становили у 2009 р. від 16,5 до 39 %. У зв'язку з такою ситуацією кредити залучили 2039 підприємства, проти 7838 підприємств у 2008 р. [2].

Таблиця 1. Обсяги кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам

Показники	Роки									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Одержано кредитів – всього, млн. грн.	1900	4400	5600	6800	7500	10500	12800	11600	16600	5800
В т.ч. пільгових	455	1822	1773	2847	3207	6279	6550	7800	11400	2600

Однак, досі важливим завданням поліпшення фінансового забезпечення сільськогосподарських виробників є гарантування рівнодоступності державної підтримки, адже відомо, що доступ до окремих програм мають не всі товаровиробники: дрібні підприємства, фермерські господарства, індивідуальні виробники, як правило, обмежені в такому фінансуванні [3, с. 344].

Наявні проблеми у фінансовому забезпеченні змушують підприємства шукати нетрадиційні для вітчизняної економіки джерела фінансових ресурсів. До нетрадиційних джерел фінансування можна віднести: фінансовий лізинг, факторинг, форварди, ф'ючерси, опціони, іпотеку тощо.

Іпотека – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому Законом [4].

Як свідчить світова практика земля є заставою під довгострокові кредити для аграрного сектора, частка іпотечних кредитів у загальній структурі кредитних вкладень багатьох зарубіжних країн складає від 20 до 67 % [5, с. 27]. У країнах Євросоюзу обсяги іпотечного кредитування у загальних кредитних портфелях банків сягають 40 %, тоді як в Україні такий показник становить лише 3-5 %, що забезпечує біля 2 % ВВП країни.

В Україні на сьогоднішній день існує мораторій на торгівлю сільськогосподарськими угіддями, забороняється внесення права на землю як частки до статутних капіталів господарських товариств, не дозволяється продаж або інші види відчуження земельних ділянок та паїв, що знаходяться у приватній власності.

Оскільки іпотечні кредити надаються на довгостроковий період, будь-який банк, що забезпечує гарантію позики об'єктами нерухомості, хоче знати майбутню вартість цих об'єктів через п'ять або десять років. Але, оскільки критерії оцінки землі не визначено, складно або навіть не можливо передбачити вартість конкретного гектара землі в Україні (наприклад у 2008 р.). Відсутність вільного обігу землі, нестабільність законодавчих та політичних умов призводить до суттєвого зниження реальної ціни на землі сільськогосподарського призначення, а, отже, і вартості застави під кредит. Все це ускладнює відносини комерційних банків та аграрних підприємств з питання надання кредитів під заставу землі.

Не дивлячись на всі "але", необхідно відмітити при цьому, що саме іпотека земель – це надійна та не ризикова застava, тому що ані урожай, ані сільськогосподарські тварини не можуть бути надійною заставою, оскільки вони підпадають під високий ризик втрати внаслідок несприятливих природнокліматичних умов чи поширення хвороб. Така ж ситуація складається і з машинами та сільськогосподарською технікою.

В Україні за теперішніх умов існує занадто багато проблем, які перешкоджають негайному внесенню земель сільськогосподарського призначення в торговий оборот. Їхнє подальше вирішення зможе відкрити нові горизонти застосування іпотеки за умов прийняття комплексу нормативно-правових актів з регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення, функціонування іпотечних установ, формування регіональної земельної політики.

Одним з важливих факторів, що впливає на кредитне забезпечення агропідприємств є значна зношеність основних засобів. На сьогодні агропромисловий комплекс України забезпечений технікою лише на 45-65 % від потреби, більшість із якої за своїми показниками як правило не відповідає сучасним вимогам [6]. Це зумовлює необхідність в оновленні сільськогосподарської техніки, впровадження нових технологій, що неможливо без залучення саме довгострокових кредитних ресурсів. Хоча динаміка довгострокового банківського кредитування сільськогосподарського виробництва за останні роки мала позитивну тенденцію, все ж досягнутий обсяг

кредитування не відповідає потребам галузі.

В цьому аспекті важливого значення набуває застосування лізингу. Термін «лізинг» походить від англійського слова to lease - «орендувати». У США лізинг започаткований в 1950 р., дещо пізніше поширився в Європі. В Україні з 1998 р., тоді ж був створений Державний лізинговий фонд.

Відмінність лізингу від банківського кредиту полягає у тому, що для клієнта основна перевага лізингової схеми перед кредитною є економія часу і затрачених сил на виконання дій, пов'язаних з обслуговуванням і утриманням власного майна, обслуговуванням банківського кредиту і страховки.

Запровадження лізингу і створення лізингових компаній в нашій державі спонукало те, що рівень технічної оснащеності виробників сільськогосподарської продукції впав до критичної межі, темпи зношення сільськогосподарської техніки значно вищі темпів її оновлення, а це, зрозуміло, призвело до зниження продуктивності праці й зменшення виробництва сільськогосподарської продукції.

Однак, лізинг не набув широкого розвитку у вітчизняному аграрному секторі, насамперед, через високі ціни на сільськогосподарську техніку.

Актуальність розвитку лізингових відносин в Україні обумовлена незадовільним станом матеріально-технічного забезпечення підприємств, найбільше це проявляється в аграрному секторі. Унаслідок зниження платоспроможності товаровиробників у сільському господарстві спостерігається спад рівня технічної забезпеченості, темпів оновлення матеріально-технічної бази. [7, с. 67]. Однак, як зазначає В.Г. Андрійчук, з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин така форма залучення аграрними підприємствами додаткових фінансових ресурсів має обмежений характер і не відіграє поки що вагомої ролі у підвищенні рівня їх механічної оснащеності. До таких причин він відносить недосконалість законодавства про лізинг, монопольне становище лізингодавців на ринку лізингових послуг, слабе фінансово-економічне становище багатьох аграрних підприємств, їх неспроможність своєчасно та в повному обсязі сплачувати лізингові платежі, висока вартість лізингових угод, яка пропонується рядом лізингових компаній [8, с. 50].

Отже, лізинг вигідний і сільгоспвиробникам, і виробникам техніки та переробникам, оскільки одночасно є засобом розвитку виробництва, реалізації техніки, застосування досягнень науково-технічного прогресу. Основними перевагами кредитних спілок є можливість отримання коштів підприємствами, для яких недоступні кредити комерційних банків внаслідок відсутності ліквідної застави, кредитної історії, складностей процедури оформлення тощо. Однак вітчизняні спілки не об'єднані в систему і майже не надають послуг підприємствам агросектору через законодавчі обмеження, крім цього, їхні процентні ставки за кредитами все ще залишаються занадто високими для сільгоспвиробників.

Суть факторингу полягає в тому, що факторингова компанія купує у своїх клієнтів їхні платіжні вимоги до покупців на умовах негайної оплати 80-90 % вартості відфактурованих поставок та сплати решти частини за вирахуванням комісійних і процентів за кредит у суворо визначені терміни незалежно від надходження виручки від покупців.

Українські підприємства використовують факторинг тільки у разі гострої потреби кредиту на дуже короткий термін. Сільськогосподарські підприємства практично зовсім не використовують цей вид фінансових операцій, що пов'язано, насамперед, з тим, що в Україні значно поширена передплата за товар і мало розвинутий комерційний (товарний) кредит як високоризиковий [9, с. 61].

Через сезонність виробництва у сільському господарстві виникає не тільки постійна потреба у залученні кредитних коштів, а також спонукає до невизначеності виробників-аграріїв: чи покриє виручка від продажу сільгосппродукції всі понесені витрати (придбання насіння, добрив, засобів захисту, оплата праці тощо).

Фермери західних країн вирішують ці проблеми за допомогою форвардів, ф'ючерсів та опціонів.

Найбільш поширеними видами строкових інструментів є форварди, ф'ючерси і опціони. Ці види контрактів передбачають відвантаження в майбутньому базового активу на визначених в контракті умовах. Відрізняються вказані інструменти правами і обов'язками покупця і продавця контракту [10].

До біржових інструментів відносяться ф'ючерси і опціони. Біржова торгівля передбачає стандартизацію характеристик фінансового інструменту: кількість базового активу, порядок виконання, строк відвантаження, величина застави. При цьому однією із сторін в кожній угоді купівлі-продажу є Розрахункова палата біржі, яка гарантує виконання, як продавцем, так і покупцем, своїх зобов'язань. Ф'ючерси і опціони є досить високоліквідними контрактами. Позабіржовий ринок, навпаки, пропонує широкий вибір засобів (свопи, своп-опціони), більш гнучких, ніж традиційні біржові похідні інструменти. Майже будь-який параметр позабіржової угоди може бути предметом обговорення, і її умови можуть бути пристосовані до специфічних потреб сторін. Однак такі контракти є менш ліквідні порівняно з біржовими [11].

Ф'ючерс - це договір про фіксацію умов придбання чи продажу стандартної кількості визначеного товару в обумовлений строк в майбутньому, за ціною, встановленою сьогодні. У ф'ючерсній угоді є дві сторони - продавець та покупець. Покупець ф'ючерсу приймає зобов'язання придбати товар в обумовлений строк. Продавець ф'ючерсу приймає зобов'язання продати товар в обумовлений строк.

Опціон - це контракт, який дає право, але не зобов'язує придбати або продати товар за певною ціною в обумовлений строк або раніше.

Форвард - це цінний папір, який засвідчує безумовне право позичальника (покупця товару - контракту) на отримання кредиту за раніше обумовленими сумою, вартістю і терміном його надання в майбутньому.

Одним з найбільш поширених строкових інструментів є форвардний контракт. Це угода, за якою одна із сторін повинна у встановлений майбутній день відвантажити, а інша оплатити, визначену кількість товару або фінансового активу за раніше обумовленою ціною. Від угоди з негайною поставкою і оплатою форвард відрізняється відстрочкою дати виконання.

За термінологією фінансових ринків основною ознакою форвардного контракту є те, що між датою укладення угоди і датою розрахунків (або відвантаження активів) проходить деякий час, наприклад 3 місяці або 1 рік.

Не завжди форвардні контракти укладаються з метою придбання чи продажу базового активу. Послідовне укладання форвардних контрактів спочатку з одним контрагентом в якості покупця, а потім з іншим контрагентом в якості продавця (або навпаки) є досить поширеною операцією. Умови контракту при цьому, за виключенням ціни, лишаються однаковими.

Метою таких операцій є отримання прибутку на різниці цін. Форвардні контракти при цьому абстрагуються від предмету угоди і стають самостійним фінансовим інструментом. Тому і виникли висловлювання «придбати форвардний контракт» і «продати форвардний контракт». За ціну форварду приймається ціна базового активу, за якою він повинен бути відвантажений і проплачений в майбутньому.

Сільськогосподарське підприємство за такої форми кредитних стосунків має можливість придбати форвард-контракт і, таким чином, одержати гарантію на отримання в майбутньому кредитних ресурсів за обумовленою сумою і відсотковою ставкою, а це забезпечить позичальнику виконання певних виробничих операцій у передбачені технологічні терміни. Водночас форвардне кредитування дає можливість кредиторі отримати фінансові ресурси за кредитами, які надаються зі значним відтермінуванням, чітко планувати кредитний портфель і визначати кредитну політику,

а також обертати отриману вартість форварду з метою нагромадження резервного фонду тощо.

Окрім наведеного, слід сказати і про недоліки цього строкового фінансового інструмента: для позичальника основним недоліком є надто жорсткі вимоги з приводу отримання позичок і купівлі форварду; для кредитора - додатковий ризик, який може виникнути через негативні фінансові зміни протягом періоду дії форварду.

Висновки. Пільгове кредитування деякою мірою покращило стан кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, однак дана система має низку суттєвих недоліків: затримки в перерахуванні відшкодування, обмеження для учасників конкурсу, ліміт бюджетних коштів. Це вплинуло на те, що для сільськогосподарських товаровиробників кошти комерційних банків не стали доступнішими і не вирішило проблему фінансування.

Для ефективного відтворювального розвитку у сільськогосподарських підприємствах виникає необхідність в залученні нетрадиційних для вітчизняної економіки джерел фінансових ресурсів. Їхнє застосування стане можливим за умов удосконалення чинного законодавства з регулювання різних аспектів застосування цих фінансових інструментів, а також розширення строків користування кредитом.

Література

1. Статистичний бюлетень (електронне видання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.bank.gov.ua>
2. Стан кредитування підприємств агропромислового комплексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.minagro.gov.ua>.
3. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
4. Закон України: Про іпотеку від 5 червня 2003 р. № 898-IV зі змінами та доповненнями // ЛІГА: ЕЛІТ 7.7.3 ІАУ «ЛІГА», ЛІГА БізнесІнформ, 2006
5. Непочатенко О.О. Про створення української моделі іпотечного кредитування / О.О.Непочатенко // Відтворення господарського комплексу регіону: методологія, механізми, інструментарій: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. - Т.2.- Чернівці: Книги - XXI, 2007. - 348 с, табл., мал., С. 25-28.
6. [Технічне забезпечення](#) аграрного сектору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.agroua.net/statistics>.
7. Плетенецька С.М. Лізинг як джерело фінансування АПК / С.М. Плетенецька // Вісник. Економіка. - 2000. - № 45. - С. 67-69.
8. Олійник О.В. Проблеми фінансування відтворення активів сільськогосподарських підприємств / О.В.Олійник // Збірник наукових праць Луганського аграрного університету. - 2003. - №24(36). - С. 49-56.
9. Гудзь О.Є. Розвиток нетрадиційних методів кредитування в аграрному секторі економіки / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. - 2003. - №4. - С. 61-66.
10. Шапошникова И. Рыночные риски: как от них застраховаться [Электронный ресурс] / И. Шапошникова // Газета «Деньги плюс». - 2003. - №3 (10). - Режим доступа: <http://www.dengi-info.com/archive/article.php?aid=56>
11. Ритасов В. Производные инструменты. «Проинтегрируем» [Электронный ресурс] / В. Ритасов // Газета «Деньги плюс». - 2006. - №1-2 (74). - Режим доступа: <http://www.dengi-info.com/archive/article.php?aid=1286>

Кириллова О.В. **Современные формы кредитования сельскохозяйственных предприятий**

Аннотация. Рассмотрены традиционные и нетрадиционные источники финансового обеспечения производственного процесса сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова: банковские кредиты, государственная финансовая поддержка, формы кредитования, финансовый лизинг, факторинг, форвард, фьючерс, опцион, ипотека.

Kirillova O.V. **Modern forms of crediting agricultural enterprises**

Summary. The traditional and nontraditional sources of financial security of industrial process

of agricultural commodity producers has been considered.

Key words: banking credits, state financial support, forms of crediting, financial leasing, factoring, forward, futures, option, mortgage.